

Schedel¹ καὶ τῷ Angiolellū² φέρει ἡμερομηνίαν 20 Μαΐου,
παρὰ δὲ τῷ Sigismondo de Conti³ 17 Μαΐου. Ἡ ἐπιστολὴ
δὲ αὗτη εἶναι προφανῶς αὐτῇ ἔκεινη, ἵς τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον
ἔξεδωκ' ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Α' ἐκ τῆς Vallicelliana τῆς Ρώμης,
ἐν ᾧ ἔχουμεν ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἵσως διωρθωμέ-
νου· ἐν τιστικ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ὡς πρὸς τὴν ὄρθογραφίαν,
καθ' ἄλλοι αἱ ὑπ' ἀρ. Γ' καὶ Ε' ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ, περι-
σταζόμεναι, ἀν κρίνωμεν ἐκ τῆς παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ
πολὺ ἀνορθογραφότερα πρωτότυπα γράμματα τοῦ Βαγιαζίτ τὰ
περισσότερα μὲν ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολά-
νου, ἐκδοθέντα δ' ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Β' καὶ Δ'. Ἐκ δὲ τοῦ τέ-
λους τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου κείμενου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βα-
γιαζίτ πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον τῆς σταλείσης διὰ τοῦ Μουσταφᾶ
γίνεται δῆλον, δτι ἡ μέχρι τοῦδε φερομένη ἡμερομηνία ἡ κυ-
μαινομένη μεταξὺ τῆς 17 καὶ 20 Μαΐου δὲν ἔχει δρθῶς, ἀλλὰ
αὗτη ἐγράφη πράγματι τῇ 28 Μαΐου 1490.

'Αλλ' ἐν τούτοις ή πρεσβεία τοῦ Μουσταφᾶ δὲν ἤρκεσεν, διποὺς ἀποκαταστήσῃ τελείως εἰρηνικὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἰνγκόκεντίου καὶ τοῦ σουλτάνου. Βαγιαζίτ. 'Αποδειχθεῖσα ἀνελικρίνεια τῶν Ροδίων ἵπποτῶν ἐν τῷ ζητήματι τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὸν Τζέμ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ παλινφορίαις τοῦ Μουσταφᾶ, κατὰ τούτους βεβαιώσαντος, ὅτι οἱ Βαγιαζίτ προσέφερεν εἰρήνην εἰς ἀπαντας τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας, ἐν ψῷ οὗτος κατόπιν διετέίνετο, ὅτι προέκειτο μόνον περὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ρόδου, τῆς πατικῆς αὐλῆς καὶ τῆς Βενετίας κατὰ θάλασσαν, ἐψύχραναν τὸν Ἰνγκόκεντιον, ὅστις ἀπέμπεψε τὸν Μουσταφᾶν ἀπράκτον, εἰπὼν, ὅτι τὴν πρὸς τὸν Βαγιαζίτ ἀπάντησιν θὰ ἔστελλεν εἰς αὐτὸν κατόπιν. 'Εν δὲ τῇ

¹ Έν τῷ Μοναχείῳ καίδικι C. L. M. 716, 128 αἱ τοῦ παρὰ *Thrasne* ἑταῖραι.

³ Εν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων Ἰερ. καθ. 1238 φ. 176 παρά
Thuaſne inv. d.

³ Τόια, Β' σ. 23 παρά *Thrasne* Ινθ' ἀν.

ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἃς τὸ πρωτότυπον ἦτο πιθανῶς γεγραμμένον
λατινιστὶ καὶ διὰ Ἑλληνιστὶ. ὁ πάπας ἔγραφεν, διὶ τοῦτο δεχθῆ
εὑμενῶς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ σουλτάνου καὶ ἀκούσει τὰς εἰ-
ρηνικὰς αὐτοῦ προτάσεις, ἀλλ᾽ ἐνεκά τῆς σπουδαιότητος αὐ-
τῶν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσῃ αὐτὰς εἰς ἀπαντας τοὺς
Χριστιανοὺς ἡγεμόνας. Τούτων οἱ ἐν Ῥώμῃ παρευρισκόμενοι
πρέσβεις παρέστησαν εἰς τὴν ἀκρόασιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὸν
Μουσταφᾶν, διπλας γνωρίσωσι τὰ κατ' αὐτὴν εἰς τὰς ίδιας κυ-
βερνήσεις καὶ ζητήσωσι τὴν γνώμην αὐτῶν. 'Αλλ᾽ ἐπειδὴ ἡ
ἀπάντησις αὗτη ἀπήγγειλε ἀναγκαίως χρόνον τινά, ὁ πάπας ἔδω-
κεν ἄδειαν ἀναχωρήσεως εἰς τὸν Μουσταφᾶν, διπλας μὴ ἀναγ-
κάσῃ αὐτὸν νὰ περιμένῃ μακρόν. 'Ἐβεβαίου δὲ' ὁ Ἰννοκέντιος ἐν
τέλει τὸν σουλτάνον περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ παρουσίας τοῦ ἀδελ-
φοῦ αὐτοῦ Τζέμ, ὃν ὁ Μουσταφᾶς εἶχεν ἴδει ὑγιῶς ἔχοντα ἐν
Ῥώμῃ¹.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν περὶ τοῦ Τζέμ, ἃτινα πάντα συμπεριέλαβεν εἰς τὴν ἡδη πολλάκις ἀνωτέρω μνησθεῖσαν εἰδικὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ὁ Γάλλος Thuasne ², μετὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην τοῦ Μουσταφᾶ ἐγίνετο λόγος περὶ τῆς ἐτεί 1492 ὅπὸ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον ἀποστολῆς τῆς λόγχης δι' ἣς εἶχε κεντηθῆ ὁ Κύριος. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Βενετοῦ χρονογράφου Spandugino ³ ἡτο γνωστὸν, δτὶ εἰς τὸν πάπαν ἀπέστειλεν ὁ σουλτάνος ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγίων λειψάνων τὸν κάλαμον, ἐφ' οὗ εἶχε τεθῆ ὁ σπόγγος τοῦ ὄξους δι' οὗ ἐποιήθη ὁ ἵσταυρωμένος Ἰησοῦς, τοῦτον τὸν

¹ Sigismondo de' Conti Tp. B' a. 25-26 nápà Thurasne I^o av. a. 283.

* Πρό τοῦ *Thrasne* ἱκτὸς τῶν ἱστοριογράφων τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους *Hannmer* καὶ *Zinkeisen* καὶ τῶν ἱστορικάντων τὰ τῆς μεσαιωνικῆς 'Ρώμης καὶ τῶν παπῶν *Reumont*, *Gregorovius* καὶ *Pastor*, *ibid.*; προσοχής είχεν ἀκίνωστι τὰ κατὰ τὸν Τύρον 'Ρώσος *Blaudimirov Lamanski*, πλείστα δυονάδες περὶ αὐτοῦ ἔγγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας (*Secrets d'Etat de Venise*. 'Ἐν Πετρουπόλει 1884 σ. 208-214, 217-230, 245, 246, 248, 252-258, 256-259, 261-263, 272, 274-276, 278, 279, 281, 287, 290, 292, 293, 744, 767).

³ Σελ. 71 παρά Hammer 1^{ος} άν. σ. 274.

σπόγγον καὶ τὴν λόγχην δι’ ἡς ἐκεντήθη, δτὶ δὲ τὰ ἄγια ταῦτα λείψαντα ἐστάλησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ Μουσταφᾶ, ἐν εἰχεν ἀποστείλει ὁ Βαγιαζίτ πρὸς τὸν πάπαν τῷ 1490. Ἀλλ’ ἡ μαρτυρία αὗτη ἔξελέγχεται ἀνακριβής ὑπὸ τῶν ἀλλων περὶ τῆς πρεσβείας ταύτης εἰδήσεων, ἐν αἷς γίνεται λόγος μόνον περὶ τῆς λόγχης¹. Συγχρόνως δὲ μανθάνομεν, δτὶ ὁ σουλτάνος ἐπεχείρει κινήσεις κατὰ θάλασσαν, αἵτινες ἐφαίνοντο μὲν ἀπευθυνόμεναι κατὰ τῆς Φαγούζης, ἐδικαιολογοῦντο δὲ ὑπ’ αὐτοῦ ὡς ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν λυματινομένων τὰ τουρκικὰ πελάγη πειρατῶν².

Ἡ ἄγια λόγχη ἔγεινε δεκτὴ ἐν Ῥώμῃ πανηγυρικῶς ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδιναλίων, ἐν μέσῳ ζωηροτάτης συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ ἀχθείσα τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Santa Maria del Popolo, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὸν Ἀγιον Πέτρον³. Ὁ δὲ πρέσβυς τοῦ Βαγιαζίτ, παραστὰς πρὸ τοῦ Ἰννοκεντίου, παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ σουλτάνου, εἴτα δὲ διὰ τοῦ διερμηνέως Γεωργίου Ποτζάρδου ἔξεθηκεν εἰς τὸν πάπαν, δτὶ ὁ σουλτάνος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δι’ αὐτοῦ τὴν ἀγίαν λόγχην καὶ παρεχάλει, δπως δὲ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ ἵδη αὐτὸς τὸν Τζέμ καὶ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως κατόπιν⁴.

Ἀλλ’ ἐν ἀπάσαις ταύταις ταῖς εἰδήσεσιν ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις ἐνεκα τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνενώσεως δύο πρεσβειῶν τοῦ πάπα. Τὰ δὲ γεγονότα σαφηνίζονται καὶ ἐπανορθοῦνται ὑπὸ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βαγιαζίτ⁵. Πράγματι δὲ δεύτερος πρέσβυς τοῦ σουλτάνου δὲ σταλεὶς εἰς Ῥώμην δὲν εἶνε δὲ Μουστα-

¹ *Thucasne* Ἰνθ' ἀν. σ. 296 κ. ἕ.

² Αὐτόθι σ. 297.

³ *Thucasne* Ἰνθ. ἀν. σ. 298 κ. ἕ.—*Pastor Geschichte der Päpste seitdem Ausgang des Mittelalters*. Freiburg. 1899 Τόμ. Γ' Ἰνδ. γ' καὶ δ', σ. 238.

⁴ *Thucasne* σ. 299 κ. ἕ.

⁵ Τούτων ἡ δευτέρα εἴρηται ἐκδεδομένη λατινιστὶ καρὰ τῷ *Baluze* (*Miscellanea*. Ἐν Παρισίοις. 1678 Τομ Α' σ. 651) καὶ *Sigismondo de' Conti* Τόμ. Β' σ. 27.

φᾶς, ἀλλά τις ἄλλος, ὁ Τζαούς Κασίμης. Οὗτος εἶνε δὲ εἰς Ῥώμην κομίσας τὴν ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ τῆς 20 Φεβρουαρίου 1492 μυημονευομένην ἀγίαν λόγχην. Ἀλλως δὲ μανθάνομεν ἐκ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, δτὶ τὸ κειμήλιον τοῦτο ἡτο τῶν ἀγίων ἔκείνων λειψάνων, ἀτιν' αὐτὸς δὲ πάπας εἶχε ζητήσει παρὰ τοῦ καπετάν πασσᾶ, δτε οὗτος εὑρίσκετο ἐν Ῥώμῃ. Εἶνε δὲ οὗτος βεβαίως ὁ Μουσταφᾶς, εἰς δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ πάπας ἔκείνη ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν ἐπειδὴ 1490 πρεσβείαν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην.

Σημειωτέον δὲ, δτὶ ἡ παρὰ τοῦ Ἰννοκεντίου αἰτηθείσα δωρεὰ δὲν εἶχε τὶ τὸ πρωτοφανὲς, οὐδὲ τότε πρῶτον δὲ Βαγιαζίτ ἐποιεῖτο χάριν ἐπιτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ σκοπουμένων χρῆσιν ἀγίων λειψάνων, ἐκ τῶν περιελθόντων εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς δώρων πρὸς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας. Οὕτως ἥδη τῷ 1484 εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν μάγιστρον τῶν ἐν Ῥόδῳ ἵπποτῶν τὴν δεξιὰν χεῖρα Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἣτις ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε φυλασσομένη παρὰ τοῖς Ἰωαννίταις ὡς τὸ πολυτιμότατον τῶν κειμηλίων¹. Καὶ ἀργότερον δὲ τῷ 1489 ὑπεσχέθη διὰ πρεσβείας εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η' ἀγια λείψανα, ἐν οἷς παραδόξως εὑρίσκομεν καὶ αὐτὴν τὴν ἀγίαν λόγχην τὴν μετά τινα ἔτη ἀποσταλεῖσαν εἰς Ῥώμην².

Ἄλλ' ἐν τῷ γράμματι ἔκείνω τοῦ Βαγιαζίτ τῷ γραφέντι κατὰ Φεβρουαρίου τοῦ 1492 καὶ συνοδεύοντι τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀγίας λόγχης τῆς κομισθείσης διὰ τοῦ κατὰ Μάλον τοῦ

¹ *Marin Sanuto Diarii παρὰ Muratori* (*Rerum Italicarum Scriptores* Tόμ. KB') σ. 1236.— *Hammer Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*. 'Εν Πτοτζ. 1828 Τόμ. Ι' σ. 269. — *Zinckisen Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*. 'Εν Γάδε. 1854 Τόμ. Β' σ. 483 καὶ σημ. 2.

² *Thucasne* Ινθ' ἀν. σ. 218. 'Ο Hammer Ινθ' ἀν. σ. 272 παριστάνει τὰ ἀγια ταῦτα λείψανα, δων δὲν ποιεῖται εἰδικὴν μνεῖαν, ὡς σταλέντα πράγματι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Ήπει δὲ τῶν ἐν σφραγίῳ φυλασσομένων ἀγίων λειψάνων καθ' ὅλου τοῦ Hammer Ινθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 456.

αύτοῦ ἔτους εἰς Ῥώμην φίγουθέντος πρέσβεως τοῦ σουλτάνου οὓδεις γίνεται λόγος περὶ τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων δουκάτων τῶν ἀποσταλέντων χάριν συντηρήσεως τοῦ Τζέμ, καθ' ἡ ισχυρίζεται ὁ ὑποδιάκονος Burchard¹. "Ἐχοντες δ' αὐτὸ τὸ ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ ἀποχείμενον πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σουλτάνου, φέρον καὶ τὸν τουρᾶν αὐτοῦ, δυνάμεθα νὰ διαψεύσωμεν ἐν τούτῳ τὸν Burchard. Ἄλλὰ δὲν εἶνε δικαίως ἀπίθανον, δτι, καίπερ οὐδεμιᾶς γινομένης ἐν τῇ ἐπιστολῇ μνείας περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ποσοῦ ἔκείνου, ὁ Κασίμης εἶχε προφορικὴν ἐντολὴν νάνακοινώσῃ τὰ περὶ αὐτῆς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἐμπιστευτικὰ περὶ Τζέμ. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ λεγομένων ἦν καὶ περὶ τῆς τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ διαθέσεως δηλώσει ὑμῖν· ἀνεθέκαμεν αὐτὸν καὶ μερικοὺς λόγους, ἵνα ἀναγγελεῖ ἐνώπιον τῆς σῆς ἀρχιερατείας· ἔκεινα λέξει ἀπερὶ αὐτὸν προσετάξαμεν. Δικαιούμεθα δ' ἄλλως νὰ πιστεύσωμεν, δτι διὰ τῆς προφορικῆς ταύτης ἀνακοινώσεως μόνον ἀπλαί ὑποσχέσεις ἐδίδοντο περὶ ἀποστολῆς τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων δουκάτων, βλέποντες τὸν σουλτάνον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Valori καὶ μετά τινα εἰς Κωνσταντιγούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποστολὴν τοῦ Γεωργίου Ποτζάρδου ἀρνούμενον νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ χρήματα ἔκεινα².

Τοιαῦτ' ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ τὰ πράγματι συμβάντα κατὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ Κασίμη. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ, δσα αἱ φραγκικαὶ πηγαὶ συνδέουσι πρὸς ταύτην τὴν πρεσβείαν, καὶ αἱ δικαιολογίαι τοῦ σουλτάνου περὶ τῶν κινήσεων τοῦ στόλου αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς μεταγενέστερον χρόνον. Καὶ δὴ ταῦτα εὑρίσκομεν τὸ πρώτον ἐν τῇ τρίτῃ τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βα-

¹ Diarium ἰδ. Θηβανε. Ἐν Παρισίοις. 1883-5. Τόμ. Α' σ. 486.

² Valori παρὰ Θηβανε σ. 301 σημ. 3.

γιαζίτ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον, ἡτις ἐγράφη ἐν τῷ Κιοπριλῇ τῇ 17 Αὐγούστου 1492.

Καὶ ὁ μὲν Ἰννοκέντιος δὲν ἐπέζησε νὰ λάβῃ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, ἀποθανὼν δοκτὸν ἡμέρας μετὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς, τὴν νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀλλὰ πάντως ἡ ἐπιστολὴ αυτὴ, ἀτε ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον υπὸ τὴν ἴδιότητα τοῦ πάπα, παρεδόθη εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ, διε τὸ ἀπεσταλμένος τοῦ Βαγιαζίτ ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην μετά τινας μῆνας.

Διεδέχθη δὲ τὸν Ἰννοκέντιον ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Γ' ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βοργιῶν περιβόητος πάπας καὶ πατὴρ τῆς Λουκρητίας. Μετῆλθε δ' οὗτος πρὸς τὸν Βαγιαζίτ τὴν αὐτὴν καὶ ὁ προκάτοχος πολιτείαν. Καὶ δὴ δὲ Τζέμι ἐξηκολούθησεν ἐπιτηρούμενος αὐστηρῶς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατέφει ἐν τῷ βατικανικῷ μεγάρῳ ἐπειτα δὲ, ἐπειδὴ ὑπῆρχε φόβος, διε πειρᾶτο νάποδράση ἐκ Ῥώμης, ἐνεχλείσθη ἐπὶ αὐστηροτέρᾳ φυλάξει εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἀρχαγγέλου (Castel Sant' Angelo). Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ διεπραγματεύετο ὁ πάπας μετὰ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ Μεδιολάνου τὴν καθομολόγησιν συμμαχίας ἔναντίον τῶν Τούρκων.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ γεγονότα, ὡν τὰ καθ' ἔκαστα παραλείπομεν ἐνταῦθα, ἀποφεύγοντες τὴν μακρηγορίαν, ἐπιρρίπτει νέον φῶς τὸ τέταρτον τῶν ἀνωτέρω ἔκδοθέντων ἐγγράφων. Εἶνε δὲ τοῦτο ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν πρωτούπῳ διασθεῖσα ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ, γραφεῖσα δὲ τῇ 11 Ἀπριλίου 1493 καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον.

Μανθάνομεν δ' ἐκ ταύτης, διε τὸν Ἀλέξανδρος εἶχεν ἄμα τῇ ἀναρρήσει ἀναγγεῖλει αὐτὴν εἰς τὸν σουλτάνον διὰ τοῦ προμηθέντος ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου Η', τοῦ Γεωργίου Ποτζάρδου, παραδόντος γράμμα τοῦ πάπα, οὐ τὸ περιεχόμενον ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαγιαζίτ. Διὰ τοῦ γράμματος τούτου δὲ Ἀλέξανδρος ἐβεβαίου, διε ἐπεθύμει τὴν διατή-

ρησιν τῆς μεταξὺ ‘Ρώμης καὶ Τουρκίας φιλίας τῆς υφισταμένης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ προκατόχου. ‘Ορος δὲ τῆς φιλίας ταύτης καὶ συμφωνίας ἡτο κατὰ τὸ γράμμα ἔκεινο τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἔξαχολουθήσις τῆς ἀσφαλοῦς φυλάξεως καὶ τηρήσεως τοῦ Τζέμ, ὃν ὑπεχρεοῦτο ὁ πάπας εἰς μηδένα νὰ δεῖξῃ ἡ παραδώσῃ, μήτε μέγαν αὐθέντην μήτε μικρόν. ‘Ως ἀντισήχωμα δὲ τῆς τοιαύτης φυλάξεως καὶ τῶν ἔξόδων τῆς συντηρήσεως τοῦ Τζέμ ἔμελλε νὰ ἔξαχολουθήσῃ παρέχων ὁ Βαγιαζίτ τὸ κεκανονισμένον ποσὸν τεσσαράκοντα χιλιάδων φλωρίων κατ’ ἔτος.

Ἐπαναλαμβάνων δ’ ὁ σουλτάνος ἐν τῇ ἴδιᾳ ἐπιστολῇ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ πάπα μετὰ τῶν ῥηθέντων δρῶν, ἐπιφέρει, δτὶ ὑπισχνεῖται τοῦτο μὲν νὰ παρέχῃ ἐτησίως τὸ ποσὸν ἔκεινο, τοῦτο δὲ νὰ μηδὲν θελήσω νὰ ποιήσω ποτὲ εἰς τὴν σὴν κυριότητα ἡ εἰς τὸν αὐτῆς ὑποτεταγμένους τόπους τὴν τυχοῦσαν βλάβην. Τοὺς δὲ δρους τούτους τῆς ἀμοιβαίας συνθήκης βεβαιόγει ὁ σουλτάνος καὶ ἐνόρκως διὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Τοιαύτη, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ σουλτάνου, ἡ μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ Βαγιαζίτ ὄμολογηθεῖσα συνθήκη. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ μόνος ὁ σουλτάνος εἶχεν ὅμοσει τὴν τήρησιν αὐτῆς, μετὰ τοῦ εἰς Ῥώμην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστρέφοντος Ποτζάρδου συναπεστάλη ὡς πρέσβυς τοῦ Βαγιαζίτ ὁ Κασίμης ὁ γνωστὸς ἦδη ἡμῖν ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ 1492. ‘Εδόθη δ’ εἰς αὐτὸν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ἡ αὐτὴ ἐπιστολὴ, ἡ ἐντολὴ νὰ δεχθῇ τὸν δρχὸν τοῦ πάπα καὶ ἔγγραφον αὐτοῦ βεβαιώσιν περὶ τηρήσεως τῶν συμπεφωνημένων. Ἐπεμψε δὲ ὁ σουλτάνος διὰ τοῦ Κασίμη καὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας φλωρίων. ‘Αλλ’ αὗται ἔμελλον νὰ κατατεθῶσιν ἐν Καστελνόβῳ. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐνώμοτον ὑπὸ τοῦ πάπα ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ἔμελλον νὰ παραληφθῶσι τὰ ἐν τῷ Καστελνόβῳ ἐναποτεθειμένα χρήματα εἰς ἀποστελλομένους ἐμπίστους τοῦ πάπα¹.

¹ Ήδε ἀνωτέρω σ. 166 κ. ξ.

Η ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ, ἐξ ἣς διδασκόμεθα πάντα ταῦτα, ἡτο μέχρι τοῦδε παντελῶς ἄγνωστος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παραδόσει. Ἐγινώσκουμεν δὲ μόνον περὶ πρέσβεως τοῦ σουλτάνου, ἀφιχθέντος εἰς τὴν Ρώμην τῇ 11 Ἰουνίου 1493¹, δετις βεβαιώς οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ Κασίμης, ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινούπολεως βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ τῆς φερούσης ἡμερομηνίαν 11 Ἀπριλίου. Περὶ τοῦ πρέσβεως δὲ τούτου προσθέτει ὁ Burchard², διτι ἔφερε καὶ ἔκατον πεντήκοντα χιλιάδας δουκάτων πρὸς ἀπόστολιν τῶν ὀφειλομένων χάριν συντηρήσεως τοῦ Τζέμ. Καὶ διαμφισθῆτε μὲν ὁ Thuaſne³ τὴν ἀλήθειαν τῆς μαρτυρίας ταύτης, στηριζόμενος εἰς τοῦτο, διτι ὁ Φλωρεντῖνος Valori, ἐπιστέλλων πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ, οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν χρήματος κομισθέντος ὑπὸ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ σουλτάνου, λέγει δὲ μόνον περὶ μικρῶν τινῶν δώρων προσενεχθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν πάπαν⁴. 'Αλλ' ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ γίνεται δῆλον, διτι ὁ Burchard εὑρίσκετο ἐν τῷ δικαίῳ, διότι πράγματι ὁ Κασίμης ἔφερε χρήματα χάριν τοῦ Τζέμ. Ή μόνη δὲ διαφορὰ εἶνε, διτι τὸ ποσὸν συνίστατο μόνον εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας δουκάτων, μίαν δῆλα δὴ ἐτησίαν δόσιν.

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βασιλικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου⁵ σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Βαγιαζίτ, γραφεῖται λατινιστὶ καὶ φέρουσα τὴν ἡμερομηνίαν δεκάτης πρὸ Ἰουλίων καλανδῶν (decimo Kl. Julii), ἥτοι 22 Ἰουνίου 1493. Ταύτην δὲ ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Thuaſne⁶ ἀναδημοσιεύσομεν ἐνταῦθα.

¹ Thuaſne Ivd' ἀν. σ. 314.

² Diarium Tōp. B' σ. 78.

³ "Evd' ἀν. σ. 315.

⁴ Valori πρὸς τὸν Otto di pratica ἐν τῷ τῆς Φλωρεντίας Archivio di Stato (Class. X, Dist. 6 ἀρ. 9 σ. 336):

⁵ "Υπ' ἀρ. C. L. M. 716, p. 128^c - 129^a.

⁶ "Evd. ἀν. σ. 433 n. 4.

Responsio summi Apostolici ad Turcorum Imperatorem.

Alexander Episcopus servus servorum Dei Illustri Sultano Baiazit Cham, veneracionem divini nominis et amorem. Videlimus libenter oratorem tue Celsitudinis Chasum ad nos cum literis suis destinatum; quem hilariter et honorifice suscepimus. Grato animo intelleximus quecumque per ipsum et literas nobis tua Sublimitas significavit que de statu et assumptione nostra plurimum nobis congratuluntur, quoniam deus omnipotens supra merita nostra ad apicem summi apostolatus et christianorum omnium principem sublimare dignatus est. Non dubitamus hujusmodi assumptionem nostram ex divina dispositione eum summa omnium concordia subsecutam, etiam Majestati tue fuisse perjocundam. Nos igitur omnia in Deum, bonorum omnium auctorem referentes, valde letificavit ista tue Celsitudinis gratulacio quam putamus ex bonivola in nos menti proficisci; et valde letamur quod lumen tue Benvolentie ad nos usque splendierit, romanamque Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem in persona nostra tua Potencia honorare voluerit; cui et nos de ipsius valetudine et statu in Domino pariter gaudemus; divinamque majestatem oramus ut spiritum veritatis suique timoris atque amoris tue Celsitudini infundat. Quoniam vero prefatus orator ad declaram tam tuam in nos benivolentiam obtulit Majestatem tuam ad omnia nobis grata et beneplacita semper fore promptissimam. Agimus et gracias hujusmodi oblaciones acceptantes, eandem Celsitudinem tuam in Domino hortamur et summo affectu oramus, si nobis gratificari cupiat, ut ab omnium christianorum damnis et molestationibus penitus abstineat et eos ubique quietos permittat: hoc est quod exposuimus, quod peroptamus; sic enim mutua inter nos benvolentia servabitur. Et tua Majestas quam ad honorem et veneracionem Dei diligimus opere adimplebit que orator suus de propensa in

nobis voluntate ipsius amplioribus verbis obtulit Ziziminum Sultanum fratrem tue Potentie etiam nobis commendavit: sciat illum apud nos asservari et ita tractari ut nihil Sibi desit. Quem prefatus orator visitavit et alloquutus est nomine tue Potentie, quoniam sic suimus contenti pro complacentia tue Majestatis. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno Incarnationis dominiciae 1493. Decimo Kl. julii Pontificatus nostri anno secundo.

Ούδεμία ἀμφιβολία, δτι τὸ παπικὸν τοῦτο γράμμα εἶνε ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀλεξάνδρου Σ' εἰς τὴν ἀπὸ 11 Ἀπριλίου ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ. Ο δ' ἐν αὐτῷ μνημονευόμενος πρέσβυς τοῦ σουλτάνου (orator) Chasum εἶνε ἀναμφηρίστως ὁ Κασίμης, οὗ τὸ ὄνομα παρεφθάρη εἴτ' ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Μονάχου εἴτε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πρωτοτύπῳ τῷ ἔξελθόντι ἐκ τῶν παπικῶν γραφείων. Ὁμοίων δὲ παραφθωρὰν τοῦ ὄνόματος τούτου εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Burchard¹, καλοῦντι αὐτὸν Cassinen².

Ἐν τῷ γράμματι δὲ τούτῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σ' βλέπομεν τὸν πάπαν ἀποδεχόμενον μὲν τὰ εἰς αὐτὸν δικαιιασθέντα συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει καὶ βεβαιοῦντα περὶ τῶν εἰρηνικῶν αὐτοῦ διαθέσεων, παρακαλοῦντα δὲ θερμῶς νὰ μὴ βλάπτῃ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ καθησυχάζοντα περὶ τῆς ἀσφαλοῦς φυλάξεως τοῦ Τζέμ (Zinziminum Sultanum). Περὶ πάντα λοιπὸν συμφωνεῖ ἡ ἀπάντησις πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ. Μόνον δὲ οὐδεὶς γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος περὶ τῆς παραλαβῆς τῶν ἀποσταλέντων χρημάτων, περὶ ᾧ πιθανῶς ἐδόθη ίδια ἀπόδειξις εἰς τὸν Κασίμην.

Κατὰ ταῦτα τὸ γράμμα τοῦτο τὸ πάπα δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν ζητουμένην ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπριλίου ἀσφάλειαν γεγραμμένην εἰς τὰς γενο-

¹ Diarium Tόμ. B' σ. 206 κ. ἔ.

² Οὐδεμία ἀνάγκη νὰ ταῦτισμεν τοῦτον πρὸς τὸν Mohammed Cassam, οὐδὲ γίνεται συχνὴ μνεία ἐν τοῖς Diarii τοῦ Μαρίου Σανούτου, περὶ ἢ μετά τίνος διεταγμοῦ προτείνει ὁ Thucasne ἵνθ' ἀν. σ. 337 σημ. 2.

μένας μεταξὺ ὑμῶν συμφωνίας¹. 'Ο δὲ δρχος, δν ἀπήγτει δ σουλτανος, ἐδόθη βεβαίως ἐνώπιον του Κασίμη κατὰ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ χειρούμενα καὶ ὅμοιες ἐνώπιον αὐτοῦ².

Αἱ σχέσεις του Βαγιαζίτ καὶ του Ἀλεξάνδρου Σ' καὶ αἱ περὶ του Τζέμι συνεννοήσεις δὲν ἔπαισαν, ως εἰκὸς, καὶ μετὰ τὴν πρεσβείαν ἔχεινην του 1493. Καὶ τοῦ μὲν πάπα ἀντιπρόσωπος ἐξηκολούθησε νὰ εἴνε ὁ Γεώργιος Ποτζάρδος, του δὲ σουλτάνου ὁ Κασίμης³. 'Ρητῶς δὲ μανθάνομεν, δτι τῷ 1494 ἐστάλησαν ὑπὸ του Βαγιαζίτ εἰς Τρόμην τέσσαρες ἐπιστολαί, περὶ ᾧν μαρτυρεῖται ωρισμένως, δτι ἡσαν γεγραμμέναι ἐλληνιστὶ καὶ δτι ἔφερον ἐπὶ τῆς ἐπικεφαλίδος χρυσοῦν τὸν τουρᾶν του Βαγιαζίτ, καθ' ἄ καὶ τὰ δύο πρωτότυπα αὐτοῦ γράμματα τὰ περισωθέντα ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ. Μαρτυρεῖ δὲ δ Burchard καὶ δτι δ 'Ιάνος Λάσκαρις, διατρίβων τότ' ἐν Φλωρεντίᾳ, δπου εἶχεν ἐκδώσει πρὸ μικροῦ διὰ του τύπου τὴν Ἀνθολογίαν του Μαξίμου Πλανούδη⁴, ὑπηγόρευσε τὴν κατὰ γράμμα μετάφρασιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν νοτάριον Φίλιππον de Patriarchis, βοηθούμενος ὑπὸ του ἐπισκόπου Ἀμροχώστου Ἀλούσίου Πίκου καὶ τινος Μαρκέλλου Κωνσταντινουπολίτου, γραμματέως του πρίγκιπος του Σαλέρνου⁵.

Καὶ ἡ μὲν μετάφρασις ἔγεινε πάντως εἰς τὴν λατινικήν· ἡ δὲ μαρτυρία του Burchard περὶ του Ἰάνου Λασκάρεως ως μεταφραστοῦ δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαιώμα καὶ ὑποθέσωμεν, δτι καὶ ἄλλοτε συνήθως, εἰ μὴ πάντοτε, εἰς Ἐλληνας λογίους τῶν ἐν Ἰταλίᾳ διατριβόντων ἀνέθετεν ἡ πατικὴ αὐλή τὴν μετά-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω σ. 166,2.

² Ἰδε ἀνωτέρω σ. 166,1.

³ Burchard Diarium Τόμ. Β' σ. 206 κ. ἴ. Προλ. *Thuisne ἵνθι* ἀν. σ. 337.

⁴ Πράγματι δ 'Ανθολογία του Πλανούδη ἐξεδόθη ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπὸ του Ἰάνου Λασκάρεως παρὰ τῷ Λαυρεντίῳ d'Alopa τῷ 11 Αύγουστου 1494. 'Ιδε Legrand Biographie hellénique... aux XV° et XVI° siècles. 'Εν Παρισίοις. 1884. Τόμ. Α' σ. 29.

⁵ Burchard Diarium Τόμ. Β' σ. 208 κ. ἴ.

φραστιν τῶν ἐλληνιστιν γεγραμμένων ἐλληνικῶν ἐπιστολῶν. Ἡτο δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον, διότι ὑπῆρχε μὲν ἡδη διαδεδομένη ἐν Ἰταλίᾳ παρὰ τοῖς λογίοις ἡ γνῶσις τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ τῆς ἀρχαίας καὶ ὅχι τῆς καθωμαίλημένης, ἐν ἡ ἐγράφοντο συνήθως τὰ ἔγγραφα τῶν σουλτάνων¹.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ τρεῖς πρώται τῶν ἀνωτέρω ἔκδοθεισῶν ἐλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βαγιαζίτ. Ἡ δὲ τετάρτη ἐγράφη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, φέρει δὲ χρονολογίαν 20 Ὁκτωβρίου 1490. Ἀλλ' ἡ χρονολογία αὐτῇ δὲν ἔχει δρθῶς, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολὴ ἐπέμρθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Σ', δεῖται δὲν ἡτο ἀκόμη πάπας τὸ ἔτος ἔκεινο. Κατὰ ταῦτα τὸ γράμμα τοῦτο εἶνε πάντως μεταγενέστερον τοῦ 1492. Ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τὴν μονάδα τοῦ ἔτους τὴν προσθετέαν εἰς τὸ αὐτὸν (=1490) τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σουλτάνου.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μανθάνομεν, δτὶ ὁ πάπας ἔστειλε νέαν πρεσβείαν πρὸς τὸν σουλτάνον. Ἀπεσταλμένος δ' αὐτῷ ταύτην τὴν φορὰν δὲν ἡτο ὁ Ποτζάρδος, ἀλλὰ τις παπᾶ Λινάρδος, περὶ οὗ δὲν γινώσκομέν τι πλέον. Καὶ τὸ περιεχόμενον δὲ τοῦ γράμματος ἔκείνου τοῦ Ἀλεξάνδρου Σ' δὲν γίνεται δῆλον ἐκ τῆς βραχείας εἰς αὐτὸν ἀπαντήσεως τοῦ Βαγιαζίτ. Ἀγνοοῦμεν κατὰ ταῦτα ἀν καὶ αὕτη ἡ πρεσβεία τοῦ πάπα ἀνεφέρετο εἰς τὰ κατὰ τὸν Τζέμ. Δὲν εἶνε δμως τοῦτο ἀπίθανον, ἀν ἀναλογισθῶμεν, δτὶ πλέον ἡ ἀπαξ, καθ' ἂ είχομεν ἡδη τὴν εὐχαίρειν νὰ ἴσωμεν, κατὰ τὰς συγεννοήσεις τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῆς Πύλης περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βαγιαζίτ ὁ σουλτάνος καὶ οἱ πάπαι γράφοντες πρὸς ἄλλήλους δὲν ἔξεμυστηρεύοντο τὰ πάντα ἔγγραφας, ἀλλ' οἰονεὶ πτοούμενοι ἐπεφύλασ-

¹ Πάμπτη τις ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ, γεγραμμένη λατινιστὶ τῇ 12 ἢ 15 Σεπτεμβρίου 1494 καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον, δι' ἡς ὁ σουλτάνος προέτεινε διαρρήθην εἰς αὐτὸν νὰ ποιηθῇ ἵκκεδών ὁ Τζέμ ἐπὶ ἀμοιβῇ τριάκοντα χιλιάδων δουκάτων, θεωρεῖται μὲν γνησία ὑπὸ τοῦ Θημαστοῦ ἐνθ' ἀν. ο. 338 κ. ἐ.· ἀλλ' ὁ *Rastor*, ἐνθ' ἀν. ο. 328 κ. ἐ. ἐν σημ., διὰ μακρῶν πειράζεται νάποδειῆ, συμφωνῶν μετ' ἄλλων ἐρευνητῶν, δτὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶνε ὑποβολιμαία.

σόν τινα και εἰς προφορικάς τῶν ἀμοιβαίων πρέσβεων ἀνακοινώσεις. Τοῦτο δὲ πολὺ μᾶλλον δύναμεθα νὰ πιστεύσωμεν περὶ τῆς πρεσβείας τοῦ Αινάρδου, ήτις βεβαίως δὲν θὰ εἴχε σκοπὸν μόνον τὴν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν ὑγειῶν τοῦ πάπα, ὡς θὰ ἥδυνατό τις τὸ πρῶτον νὰ πιστεύσῃ ἐκ μόνης τῆς ἀναγνώσεως τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἀπαντήσεως ἔκεινης τοῦ Βαγιαζίτη. Ουτῷ οὐδόλως παράδοξον νὰ ὑπῆρξεν ίσως καὶ ὁ παπᾶς Λιγάρδος τῶν μαστικῶν ἐργατῶν τοῦ περιβοήτου πάπα τῶν ἀγαγόντων εἰς τὸ μυστηριώδες καὶ τραγικὸν τέλος τοῦ Τζέμ.

Περὶ δὲ τοῦ τραγικοῦ τούτου τέλους καθ' ἕαυτὸν οὐδὲν ἔγων οὐλικόν. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν προσέρχονται νέαι πηγαὶ, ὀρείλομεν νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὰς τελευταίας περὶ αὐτοῦ ἐρεύνας. Ἐξ αὐτῶν δὲ γίνεται ἐπαρκῶς σαφὲς, δτὶ ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ἐγκολούθησεν εὐρισκόμενος καὶ τὸ ἔξῆς εἰς φιλίας σχέσεις πρὸς τὸν Βαγιαζίτη καὶ δτὶ, ἐπικειμένου τοῦ κινδύνου τῆς εἰς Ῥώμην εἰςβολῆς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Η', δεῖτις ἐλέγετο θέλων νάπαγάγη τὸν Τζέμ καὶ μεταχειρισθῇ αὐτὸν χάριν σταυροφορίας ἐναντίον τοῦ Βαγιαζίτη, ἔγεινε σκέψις καὶ περὶ προλήψεως τοῦ κακοῦ τούτου διὰ προώρου φόνου τοῦ Τζέμ. Τέλος δὲ εἶνε γνωστὸν, δτὶ κατὰ τὴν εἰςέλασιν τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ῥώμην τῇ 31 Δεκεμβρίου 1494 ὁ Ἀλέξανδρος ἡναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ τὸν Τζέμ εἰς τὸν νικηφόρον βασιλέα. Ὁ δὲ ἀτυχῆς ἀδελφὸς τοῦ Βαγιαζίτη ἡγολούθησε τὸν Κάρολον κατὰ τὰς περαιτέρας αὐτοῦ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν στρατείας, ἵως μετά τινα βραχεῖαν ἀσθένειαν ἐν Καπύῃ ἀπέθανεν αἰρυγῆς τῇ 25 Φεβρουαρίου 1495 πρὸς μεγάλην ἐνδόμυχον χαρὰν τοῦ Βαγιαζίτη, ἀπαλλαγέντος τοῦ ἐπικινδύνου ἀδελφοῦ.

Αἱ πλεῖσται τῶν μεσαιωνικῶν πηγῶν, καθ' ἄ καὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν πολλοὶ, τὸν αἰρυγῆδιον τοῦτον καὶ ἀπροξδόκητον θάνατον τοῦ Τζέμ πιστεύουσι προελθόντα ἐκ δηλητηριάσεως προκληθείσης ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε ἀσφαλές. Τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον. Ὅτι δὲ

τελευταῖος ιστοριογράφος τοῦ Τζέμ, ὁ Γάλλος Thuasne, περιορίζεται ἐν τέλει τοῦ περὶ τῶν συμβάντων τούτων λόγου εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν λεχθέντων ὑπὸ ἀρχαιοτέρου αὐτοῦ συμπολίτου, τοῦ de Bougy, εἰπόντος τάδε: Du reste, comme on l'a dit, la réputation d'Alexandre VI est faite; un forfait de plus ou du moins n'y saurait rien changer¹.

Ἐν μιχῇ τῶν ὡραίων ζωγραφιῶν τοῦ Pinturicchio τῶν κοσμουσῶν τὰ ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Βατικανοῦ δώματα τοῦ Βοργία (Appartamento Borgia), τῇ παριστανούσῃ τὴν ἐγώπιον τοῦ Πρωμαίου αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ ὑπεραπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῆς μεγαλομάρυρος Αιχατερίνης (Disputa di Santa Caterina), μετὰ τὰς προερεύνας τοῦ Schmarsow², τοῦ Thuasne³ καὶ τοῦ Steinmann⁴ νεώτεροι ἐρευνηταὶ, ὁ Ehrle μετὰ τοῦ Stevenson⁵, ὁ Venturi⁶ καὶ ὁ Pastor⁷ ἀνεγγώρισαν πρὸς τῇ εἰκόνι τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων Ἀνδρέου, τοῦ οιοῦ τοῦ δεσπότου Πελοποννήσου Θωμᾶ, τὴν μεγαλοπρεπῆ μορφὴν τοῦ ἀρρενωποῦ Τζέμ, καὶ ἡδυνήθησαν νὰ συνταύτισωσι τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βαγιαζίτ πρὸς διαφόρους σχεδιογραφίας δημοίως παριστανούσας αὐτὸν καὶ ἐν εὑρωπαϊκοῖς

¹ *Thuasne* ἐνθ' ἀν. σ. 363-375. Τὰς γυάμας περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τζέμ ὡς φυσικοῦ ἔδει παρὰ τῷ *Pastor* ἐνθ' ἀν. σ. 353 κ. ἴ.

² Bernardino Pinturicchio in Rom. Ἐν Στουγάρτῃ. 1882 σ. 39 κ. ἴ.

³ Gentile Bellini et sultan Mohammed II. Ἐν Παρισίοις. 1888 σ. 38 κ. ἴ.

⁴ Bernardino Pinturicchio in Rom. Ἐν Στουγάρτῃ 1882 σ. 39 κ. ἴ.—Pinturicchio. Ἐν Bielefeld καὶ Λαύρι. 1898 σ. 68 κ. ἴ.

⁵ Les fresques du Pinturicchio dans les salles Borgia du Vatican. Ἐν Ρώμῃ. 1898 σ. 68 κ. ἴ.

⁶ Ἐν τῷ περιοδικῷ *L'arte*. Ἐν Ρώμῃ. Τόμ. Α' (1898) σ. 32-43. 'O Gustavo Frizzoni' (Repertorium für Kunsthissenschaft redigirt von Enry Thode und Hugo von Tschudi) Τόμ. ΚΑ' (1898) σ. 284 κ. ἴ., ἐν ἄρθρῳ ἐπιγραφούντος Zu den vermeinten Zeichnungen Pinturicchios für das Appartamento Borgia, ἀντεπιερχόμενος πρὸς τὸν Venturi, διεκδικεῖ τὰ ὑπὸ αὐτοῦ εἰς τὸν Pinturicchio ἀποδιδόμενα σχεδιαγραφῆματα ὑπὲρ τοῦ Gentile Bellini, εἰς ὃν καὶ κοινῶς ἀποδιδούνται. 'Ἄλλως δ' ἀποδέχεται, ὅτι τὰ σχεδιογραφῆματα ταῦτα εἶναι μεταγενέστερα ἀντίγραφα κατὰ τὰ τοῦ Bellini.

⁷ Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 538.

μουσείοις ἀποκειμένας¹. Οὗτως ἀπὸ ημέρας εἰς ημέρας δὲ τε
βίος καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Τζέμ διαφωτίζονται πληρέστερον καὶ ἡ
μυθιστορία τοῦ βίου αὐτοῦ μεταβάλλεται διημέραι μᾶλλον εἰς
ἱστορίαν. Χαίρω δὲ, δτι τὰ ἐμὰ εὑρήματα δύνανται νὰ χρη-
σιμεύσωσι δικην ἄλλων φηφίδων εἰς τὴν τελειοτέραν συμ-
πλήρωσιν τῆς πολυχρώμου ταύτης εἰκόνος. Ἐκφράζω δὲ τέ-
λος ἐνταῦθα τὴν ἐλπίδα, δτι, ὡς ἀνευρέθησαν αἱ τέσσαρες ἐλ-
ληνικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Βαγιαζήτ, αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς
τὴν ἀνὰ χειρας μελέτην, οὗτω δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εὑρεθῶσιν
ἡμέραν τινὰ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τζέμ ἐλληνικαὶ ἐπιστολαὶ.
Πράγματι δ' ἐλληνιστὶ ἥτο γεγραμμένη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Τζέμ
καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τζελεπῆ ἡ πεμφθεῖσα ἀπὸ Πατάρων
τῆς Λυκίας διὰ τοῦ "Ἐλλήνος ἀρνησιθρήσκου Δημητρίου Σο-
φιανοῦ τῇ 3 Φεβρουαρίου 1478 πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον τῆς
Ρόδου Πέτρον d'Aubusson, ἡς ἵταλικὴν μετάφρασιν ἔξεδω-
κεν ὁ Bosio². Πιθανῶς δ' ἐλληνικὴ ἥτο καὶ ἡ διὰ τοῦ αὐτοῦ
Σοφιανοῦ εἰς τὸν Τζέμ σταλεῖσα ἀπάντησις τοῦ D'Aubusson,
τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μεταχειρίζομένου εἰς τὰς διεθνεῖς αὐ-
τοῦ σχέσεις, καθ' ἄ εἰδομεν ἀνωτέρω³. Ἐξέδωκε δὲ καὶ ταύ-
της ἵταλικὴν μετάφρασιν ὁ Bosio⁴. Ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλαι ἐπι-
στολαὶ τοῦ Τζέμ καὶ Τζελεπῆ πρὸς τὸν D'Aubusson μνημο-
νευόμεναι ἡ καὶ ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ Bosio ἵταλιστὶ⁵ ἥσαν
γεγραμμέναι ἐν πρωτοτύπῳ ἐλληνιστί.

¹ Καὶ ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ 'Αρχαγγέλου (Castel Sant'Angelo) ἔχει ζωγραφίσει
ὁ Pinturicchio τὸν Τζέμ. 'Αλλ' ἡ τοιχογραφία ἔκεινη ἡ παριστάνουσα' αὐτὸν κατε-
στράφη Ἰταλοί, ώς καὶ αἱ λοιπαὶ αἱ κεσμοῦσαι τὸ φρούριον ἔχεινο. "Idee Schmarsow
Ἐνθ' ἀν. σ. 64.

² Iстория della sacra religione di San Giovanni Gierosolimitano. Τόμ.
Β' σ. 378. Πρβλ. Thuaſne Ἐνθ' ἀν. σ. 13 κ. 1.

³ σ. 157.

⁴ 'Ἐνθ' ἀν. σ. 379.

⁵ 'Ἐνθ' ἀν. σ. 382 κ. 1. Πρβλ. Thuaſne Ἐνθ' ἀν. σ. 14-16.